

ВИВЧЕННЯ ДЕНДРОЛОГІЧНОГО РІЗНОМАНІТТЯ МІСТА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ БІОЛОГІЧНИХ ЕКСКУРСІЙ

Грицай Н.Б.

*Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана
Дем'янчука, м. Рівне*

Незважаючи на те, що основною формою організації навчання в загальноосвітній школі є урок, важливе значення у процесі вивчення шкільного курсу біології мають екскурсії.

Екскурсія є формою організації педагогічного процесу, що спрямована на вивчення учнями поза межами школи і під керівництвом учителя явищ та процесів через безпосереднє їх сприймання. Об'єктом екскурсії є ліси, парки, заповідники, заказники, промислові підприємства, музеї тощо.

Науковець В. Федорченко зазначає: „Попри те, що сьогодні здійснюється постмодерний аналіз виховання, обґрунтовується і вибудовується система ідеалів, цінностей, дискутується питання щодо доцільності та значущості форм і методів виховного впливу на дітей та молодь, виховний потенціал екскурсій визнається беззаперечно” [3]. Історія освіти свідчить, що з-поміж багатьох методів організації навчально-виховної роботи з дітьми та молоддю перевага віддавалась екскурсіям. Екскурсія розглядалась як дієвий метод активного навчання на противагу схоластиці і вербалізму.

Найважливіше значення екскурсій – це можливість ознайомити учнів з рослинами й тваринами як цілісними живими організмами, з їхнім розвитком у взаємозв'язку з умовами існування.

Екскурсії мають велике пізнавальне й виховне значення. Вони розширюють і поглиблюють знання учнів, формують уявлення про біогеоценоз.

Проте міські учні, школи яких значно віддалені від природних біогеоценозів, не мають можливості безпосередньо спілкуватися з природою. З огляду на це варто використовувати як об'єкт для екскурсій зелені насадження парків і скверів.

Саме тому **метою** статті є вивчення потенціалу біологічних екскурсій у зелені насадження міста для вивчення видового розмаїття рослин.

Екскурсія починається з визначення природного ландшафту. Учитель дає його коротку характеристику, відзначає типові ознаки певної пори року. В цьому разі увага школярів звертається на своєрідність і красу тих або інших ділянок природи. Учитель під час екскурсії використовує різноманітний цікавий матеріал, зачитує уривки віршів, використовує елементи гри (хто швидше, більше, правильніше), відповідає на запитання учнів.

Проте головне в екскурсії – виконання практичних завдань. Вивчення теоретичного матеріалу поєднується з практичною роботою, що сприяє формуванню в учнів умінь і навичок, розвитку пізнавальних інтересів, активності та самостійності.

Наведемо приклади екскурсій, які можна провести у парку культури і відпочинку ім. Т.Г. Шевченка в Рівному [1].

Першу екскурсію доцільно організувати в кінці вересня – на початку жовтня, тому що в цей час найяскравіше виявляються осінні зміни в природі. Її метою є вивчення різноманітності квіткових рослин, їхніх життєвих форм, ознайомлення з осінніми явищами в житті рослин, з правилами поведінки в природі. На початку екскурсії вчитель розповідає історію парку, потім знайомить із деревами, кущами і трав'янистими рослинами

парку. На цій екскурсії учні дізнаються багато цікавих відомостей про, здавалося б, зовсім звичайні рослини. Учителю пояснює, чим відрізняються дерева від кущів, звертає увагу на різноманітність рослин, називає знайомі учням види, показує різноманітність стебел, суцвіть і плодів, відмічає рослини, які цвітуть, вказує аборигенні види дендрофлори парку (липа серцелиста, береза бородавчаста, верба біла, граб звичайний, клен гостролистий), а також екзотичні (ялина колюча, туя західна, біота східна, катальпа бігنونієвидна, магнолія Суланжа, клен ясенелистий, самшит вічнозелений) та реліктові рослини (тис ягідний, бархат амурський), разом з учнями визначає ознаки „золотої осені”. Потрібно, щоб учні зрозуміли, що парк – це штучне природне угруповання, і знали, які є природні угруповання. Після вступної бесіди учням пропонується виконати самостійні завдання за інструктивними картками. Учні обстежують певну територію парку, визначають життєві форми рослин та окремі їх види, звертають увагу на рослини одного виду, які зростають у різних умовах існування (освітленість, вологість). З метою виховання у дітей естетичних смаків можна запропонувати описати і замалювати улюблений куточок природи або окрему рослину.

За підсумками роботи проводиться узагальнююча бесіда. Учителю під час екскурсії використовує різноманітний цікавий матеріал, зачитує уривки віршів, використовує елементи гри (хто швидше, більше, правильніше), відповідає на запитання учнів.

Цікаву екскурсію в парк можна провести під час вивчення теми „Відділ Голонасінні”. За шкільною програмою на цю тему відводиться досить мало часу на уроках [2], тому позакласна екскурсія в парк на тему „Різнманітність голонасінних парку” тут дуже доречна. Мета екскурсії – ознайомити учнів з різноманітністю Голонасінних, показати біологічні особливості Хвойних на прикладі рослин парку, формувати в учнів уміння визначати вид рослин за картками. Варто також акцентувати увагу на природоохоронному аспекті, адже якраз напередодні новорічних свят відбувається масове вирубування хвойних.

Під час вступної бесіди школярі згадують основні ознаки відділу Голонасінні. Вчитель наголошує, що в нас в природних умовах можна зустріти лише рослини, які належать до одного з класів відділу – класу Хвойні, або Шишконосні. Коротко повторивши особливості біології хвойних, учні приступають до самостійної роботи. Їм пропонують за поданими картками-визначниками дізнатися назви видів рослин, які ростуть у парку, а також зібрати гербарний матеріал. Визначають рослини за хвоєю.

Щоб більше зацікавити учнів, можна надати цьому завданню елементи гри. Для цього можна об'єднати учнів у групи, роздати їм план парку і позначити на ньому значком місце зростання рослини. Школярі повинні за описом ознак рослини знайти її на місцевості, користуючись планом.

Учні виконують таке завдання дуже уважно і сумлінно, намагаються визначити якомога більше видів рослин.

Під час наступної бесіди учні звітують про виконання завдань, визначаються переможці. Школярі приходять до висновку, що серед рослин парку до класу Хвойних належать різні види ялин, сосен, ялівців, різні форми туї західної, біота східна, ялиця біла, модрина європейська. Учителю звертає увагу учнів, що серед названих рослин є місцеві та інтродуковані (переважно з Північної Америки). З великою увагою учні слухають розповіді про рослини, які вони визначили. Їм повідомляється, що ялина

колюча, яку не зовсім правильно називають голубою ялиною, завезена до нас із Скелистих гір Північної Америки і є найбільш зимостійким вічнозеленим деревом, має різні гарні декоративні форми (голубу, сріблясту, зелену, колоновидну). Сосна Банкса, сосна Веймутова, туя західна („дерево життя“) – також північноамериканські. А от біота східна походить з гір Північно-Західного Китаю. Ялівець козачий природно зберігся лише на вапнякових гірських схилах Карпатського заповідника, а також у верхньому поясі Кримських гір. Його батьківщина – гори Західної Європи, Кавказ, Алтай.

Під час екскурсії школярі дізнаються, чи насправді хвойні є вічнозеленими рослинами, визначають вік сосни за гілками, слухають цікаві повідомлення. Також вони спостерігають за умовами зростання хвойних і визначають тіншовитривалі (ялина європейська, ялиця біла) та світлолюбні (сосна звичайна, ялівець козачий) рослини. Результати екскурсії обов'язково оформляються і використовуються в подальшій роботі.

Не можна оминати увагою екскурсію в парк узимку. На ній школярі милуються зимовою природою, визначають пристосування рослин і тварин до життя взимку, спостерігають за птахами, оглядають дерева і кущі з метою виявлення яєць, личинок і лялечок комах, визначають дерева за силуєтами.

Весняних екскурсій у парк можна провести дуже багато. Спочатку можна провести екскурсію для вивчення весняних явищ у природі. Учні розглядають ще безлисті дерева парку, спостерігають за набубнявінням бруньок, цвітінням вітрозапильних рослин (в'яза, тополі, клена, ясена), визначають однодомні та дводомні рослини тощо. Вивчити будову квітки і різноманітність квіткових рослин найкраще на екскурсії в кінці травня – на початку червня. Планувати її потрібно тоді, коли відбувається масове цвітіння комахозапильних рослин. Дуже добре показати учням квітку форзиції європейської, магнолії Суланжа, різних видів спірей, бузку, деревовидної півонії, золотого дощу, глоду, катальпи бігніонієвидної і т.д. Як і в попередніх екскурсіях, учні визначають рослини, спостерігають за ними, за їх запиленням комахами, грають в біологічні ігри, слухають цікаві повідомлення, активно працюють за завданнями вчителя, шукають відповіді на власні запитання.

Ознайомитись із видовим складом флори і фауни парку на декількох екскурсіях досить важко. Тому вважаємо за необхідне цю роботу не припиняти, а використовувати такі заняття на природі систематично. Проведення осінньої, зимової та весняних екскурсій на одному й тому ж місці не знижує інтересу учнів. Навпаки, кожного разу школярі пізнають у знайомому їм все нове і нове.

Отже, екскурсії мають велике значення у методиці навчання біології, даючи можливість учням наочно вивчити видове різноманіття рослин і тварин. Крім вищезазначених, у міському парку є можливості для проведення екскурсій з таких тем: „Прості і складні листки“, „Будова квітки і суцвіть“, „Різноманітність плодів та їх поширення“, „Різноманітність покритонасінних“, „Екзоти парку“, „Декоративні рослини та їх охорона“, „Пристосування рослин до життя в біогеоценозі“, „Вплив антропогенного фактора на живу природу“, „Лікарські рослини поруч із нами“, „Рекреаційна роль парку“ та інші.

Література

1. Мороз І. В. Позакласна робота з біології: навч. посіб. / І. В. Мороз, Н. Б. Грицай. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 272 с.
2. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Біологія. 7–11 класи. – К.; Ірпінь : Перун, 2006. – 94 с.
3. Федорченко В. К. Екскурсійна діяльність в історії шкільництва (Початок ХХ століття) / В. К. Федорченко // Рідна школа. – 2001. – № 1. – С. 50-53.

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ДЕНДРОПАРКУ У МІСТІ КОСОВІ (ПЕРЕДКАРПАТТЯ)

Гнезділова В.І.

Інститут природничих наук Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

Парки – важливі осередки культивованої дендрофлори з різноманітним цільовим призначенням, архітектурним стилем та флористичним складом. Цінні вони тим, що на невеликій території парку зростає значна кількість рослин різних за віком, походженням та декоративними властивостями. Парки також є одним з проявів культурного рівня людей, їх екологічного виховання. Значну увагу потрібно приділяти не лише створенню нових, але й збереженню старих парків з особливостями їх планування та архітектури. У старовинних парках зосереджено чимало цінних екзотичних рослин, які мають унікальне наукове значення.

Один із старовинних парків Передкарпаття знаходиться у місті Косові.

Метою даної роботи було провести інвентаризацію дендрофлори парку у місті Косові.

Об'єктом дослідження виступає старовинний парк у місті Косові.

Обстеження дендрофлори здійснювалось маршрутним способом. При цьому визначались вид, кількість екземплярів, вік, діаметр стовбура, висота; біологічні особливості: ріст, цвітіння, плодоношення. Висоту дерев визначали екліметром, діаметр – мірною вилкою, обсяг стовбура – метровою стрічкою, згідно із загальноприйнятими у лісовій таксації методиками [5]. Щоб не пошкодити цінні вікові дерева, віковим буравом не користувались; їх вік визначали окомірно, за морфологічними ознаками. Рослини визначались за виданнями: “Деревья и кустарники культивируемые в Украинской ССР” [2]; “Дендрологія. Голонасінні” [3]; “Дендрологія. Покритонасінні” [4]. Систематичні таксони приймалися за А.Л. Тахтаджяном [6], життєві форми рослин – за І.Г. Серебряковим [1]. Флористичний аналіз здійснено відповідно ботаніко-географічного поділу світу А.Л.Тахтаджяна [7].

Парк навколо санаторію “Косів” було створено його власником – лікарем Аполлінарієм Тарнавським в 1893 році. Створення дендропарку лікар вважав справою не просто цікавою. Він був глибоко переконаний, що хвора людина краще почуватиметься в оточенні дивовижних екзотичних рослин. Саджанці завозили з австрійських, польських розсадників а також і з Північної Америки. Дендропарк розташований на березі річки Рибниці і займає площу 4 га. Зелені масиви розміщені у ландшафтному стилі. В центральній частині сконцентровані посадки інтродукованих видів. Посаджені вони поодинокі або куртинами так, щоб їх декоративність добре